

Luuleklassika selitamine

Gustav Suits. Nii tuli õhtu. Koostanud Mart Velsker. Tallinn: Tänapäev, 2020. 339 lk.

XX sajandi eesti kirjandusloos olnuks justkui mitu Gustav Suitsu: Noor-Eesti juhtfiguur ja keeletundlik luuletaja, tõlkija ja kirjandusloolane, sõnaosav publitsist ja iseseisvusaegse Eesti ülikooli ainus kirjandusprofessor. Ometi mahtusid need rollid üheainsa, juba eluajal klassiku tiitliga pärjatud mehe sisse. Seejuures ei maksa unustada tõsiasi, et „rahva teadvuses on ta eelkõige luuletaja [---], põlvkonniti erinevas valikus”, nagu sedastas Karl Muru (1927–2017),¹ mitme sugupõlve kirjandusuurijate õpetaja Tartu ülikoolis.

Gustav Suits (1883–1956) avaldas ainult neli uudisluulekogu: „Elu tuli” (edaspidi ET, 1905, 5. tr 1947), „Tuulemaa” (TM, 1913, 3. tr 1953), „Kõik on kokku unenägu” (KKU, 1922, 3. tr 1954) ning „Tuli ja tuul” (TT, 1950). Need kõik olid omas ajas väga mõjusad ning kujutasid autori loometee erinevaid etappe. Nüüdse valimiku koostaja Mart Velsker küll tunnistab põhjalikus järelsõnas „Muutunud laul”, et tema TT-s omaette etappi näha ei oska (lk 333), kuid see väide on seotud tõdemusega, et Suits oli eesti luuleklassikas „kõige huvitavamal viisil ennastühistav autor” (lk 314).

Tõepoolest – Suits redigeeris pidevalt oma tekste, muutis sõnastust ja vormi, tõstis luuletusi ühest kogust teise. Kusjuures kordustrükk ei olnud enamasti varasemate tekstide üks ühele ülekanne.

¹ **K. Muru**, Gustav Suits eesti luules. – Keel ja Kirjandus 1983, nr 11, lk 593; **K. Muru**, Kodus ja külas. Tallinn: Eesti Raamat, 1987, lk 8.

1938. aastal pani Suits senisest kolmest kogust kokku „Kogutud luuletused”, ent asus peagi lehekülgede servale uusi parandusi tegema.

Juba valikkogu „Aastate aknal” (1933) ilmumise järel nentis Suitsu toonane kolleeg professor Ants Oras (1900–1982) tabavalt: „Suitsu parandusviisid on sama mitmekesised ja – vähemalt näilikult – tujukad kui kogu tema toodang, ja sama vahelduv on ka lugeja suhtumine Suitsu enesekorrigeeringuisse.”²

Seni viidatud mehed kuuluvad kahtlemata eesti kirjandusloo parimate luuletundjate hulka ja üldistusena koorub nende kirjutistest välja, et Suits oli kroonikuloomusega (Muru) sajatahuline isiksus (Oras). Velskri tõlgenduses oli Suits ennekõike meie rahvuslik laulik, kelle vastuolulisus ja mõnetine määramatus on algusest peale põhjustanud konarusi tema loomingu retseptisioonis.

Mõnest Suitsu luuletusest on säilinud koguni seitse eri redaktsiooni. Hea tava kohaselt järgitakse postuumsetes valikutest ja kogumikes autori viimast tahet. Nii on toimitud ka Suitsu puhul, kuid peame takkajärele nõustuma Ilmar Laabaniga, kes 18-aastasena KKKU-st pärinevaid tekste „Kogutud luuletustes” üle lugedes kirjutas: „Paratamatult kaotsi läheb aga nõnda elamuslik värskus ja siirus: maailm pole enam kuigi huvitav nähtuna läbi kahekordsete, vastasmõjuliste prillide.”³

² **A. Oras**, Gustav Suits: Aastate aknal. – Looming 1934, nr 4, lk 461; **A. Oras**, Luulekool II. Meistriklass. (Eesti mõttelugu 58.) Koost H. Runnel, J. Rähesoo. Tartu: Ilmamaa, 2004, lk 289.

³ **I. Laaban**, Teine parandet trükk. – Eesti Noorus 1939, nr 8, lk 251; **I. Laaban**, Mar-syase nahk. Tekste tekstidest. Tekste piltidest. (Teosed 9–10.) Tallinn: Eesti Raamat, 1997, lk 29–30.

Enne sunnitud lahkumist kodumaalt (1943) jõudis Suits koostada parandusi arvestava luulevalimiku käsikirja, mis sisaldab ka uute luuletuste tsükli „Juuli 1941” ja on hoiul Eesti Kirjandusmuuseumis. Sealt leidis Mart Velsker üles ajalaulud „Sõda tупpa tuli” ja „Kes unustada saaks!”, mis siinses valimikus (lk 218–221) jõuavad esmakordselt raamatukaante vahele, ent mõjuvad nüüdki ajakohastena.

Paguluses pani Kalju Lepik postuum-selt kokku Suitsu täieliku „Kogutud luuletused” (1963), hõlmates ka tekstide redaktsioone erinevatest aegadest ning pärast TT-d kirjutatud järelpõimingut. Ammendava ülevaate uustrukkides tehtud muudatustest andis kogumiku saatesõnas Arvo Mägi, kes tõstis esile autori värsikujunduslikku virtuossust ja erilist „suitsulikku” keelt. Kokkuvõtvalt järeldas Mägi, et murranguaegadel oli Suits „eesti lüürika eetiline selgroog ja südametunnistus” ning kordas sama väidet paarkümmend aastat hiljem.⁴ „Kogutud luuletuste” meisterliku stiili ja värsilooma põhjal järeldas Ivar Ivask, et see raamat on „praktiline eesti poeetika, mille teoreetiline esitus jäi kirjandusloolasele Suitsul paraku kirjutamata.”⁵

Kuna „Kogutud luuletused” ei ole teaduslik väljaanne, siis puudub selles üksikluuletuste eri redaktsioonide võrdlus. Sellega hakkas hiljem Eestis tegelema luulekriitik Leili Iher (1941–2015). Tema vastavateemalisest diplomitööst sai kõigepealt artikkel, kokkuvõte ilmus hiljem 600-lehe-

küljelises raamatus.⁶ Tõsist monograafiat Iheri elutööst siiski ei saanud, sest positivismi semiootikapeeglis saadud tõdemusega, et „mõtlemine toimub mitte sõnades, vaid kontseptides”⁷ pole suuremat peale hakata. Nii ongi tänini ainus korralik monograafia Gustav Suitsu elust ja loomingust autori kaasaegse kirjandusloolase Jaan Roosi (1888–1965) sõjakeerises valminud uurimus, mida säilitatakse kirjandusmuuseumis⁸ ja mille kasutamisele osutab ka Velsker. Meie kaasaegne monograafia Suitsust on kirjutamata ja küllap jääbki, sest pole mingit märki humanitaarteaduste orvupõlve lõpust.

II

Velsker nimetab valimiku järelesõnas Suitsu vaimse ja poeetilise vundamendi tähtsate osistena individualismi, kultuursust, rahvuslust, patsifismi ja vasakpoolsust (lk 315). Eks nii olegi, ent tänapäeval on kultuursusest saanud laiatarbemõiste ning vasakpoolsust mõistab igaüks isemoodi.

Kindlasti oli vasakpoolse hoiakuga Nigol Andresen (1899–1985), Suitsu mõnetine aja- ja aatekaaslane. Just Suitsu luule uurimisest sai ajapikku tema kirjandusteaduslik elutöö. KKK esmatrüki järel avaldas ta ühe oma esimestest arvustustest, kus nentis, et pärast ET-d Suitsu luules „ühiskondlikku ainet käsitellakse eneselle, tahtmata süüdata hulki.”⁹ Nõukogude ajal kemples Andresen pidevalt tsensuuriga, tegemata oma tööde sisus

⁴ A. Mägi, Gustav Suitsu luule äärjooni. – A. Mägi, Aeg kirju ei kuluta. Vaatlusi kirjandusest ja ajaloost. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1986, lk 61.

⁵ I. Ivask, Elu tuli põleb maailma varju ja tähtede kaalude vahel. – Tulimuld 1964, nr 3, lk 211; I. Ivask, Tähtede tähendust tunda. (Eesti mõttelugu 52.) Koost J. Talvet. Tartu: Ilmamaa, 2003, lk 97.

⁶ L. Iher, Eelmärgmeid Gustav Suitsu luule-redaktsioonide võrdluseks. – Keel ja Kirjandus 1967, nr 2, lk 74–84; L. Iher, Gustav Suitsu jälil. Fakte ja mõtisklusi. Tallinn: Varrak, 2011, lk 393–406.

⁷ L. Iher, Gustav Suitsu jälil, lk 191.

⁸ EKM EKLA, f 236, m 17:1, m 18:1.

⁹ N. A. [N. Andresen], „Kõik on kokku unenägu”. – Päevalehe Lisa 15. I 1923, lk 22.

järeleandmisi. Raamatut Suitsust hakkas ta kirjutama juba 1960. aastatel, ent uurimuste ja artiklite kogu „Suits ja tuli” pääses trükki alles 1983, ikka ilma ühe artiklita. Suitsu luuletuste viimasest trükiversioonist lähtuv mahukas valimik pealkirjaga „Luule” võinuks ilmuda juba 1988. aastal, ent tormiliste ajasündmuste keerises tuli ta ilmale alles 1992, põhjustades siiski omaette retseptioonimaru. Kuid sellest hiljem.

Need, kes nõukogude ajal oma koolid läbisid, mäletavad veel Suitsu valimikku pealkirjaga „Luuletused” (1959), mille koostas Debora Vaarandi. Pagulase raamat pääses tollal trükki eelkõige tänu asjaolule, et kirjanduspolitruk Endel Sõgel (1922–1998), kes kirjutas valikule pika ja ideoloogiliselt õige eessõna, saaks teha karjääri ja kaitsta Suitsu najal filoloogiakandidaadi kraadi (1962). Mitme Suitsu luuletuse („Lippude vahetus”, „Hauakiri”, „Üle rusu” jt) lõpp on raamatus „nõukogustatud” ja ma ei usu, et muudatused tekkisid Vaarandi algatusel. Sõgla pikast sissejuhatusest aga jääb kõlama väide, et „proletariaadi ja kodanluse vahelises otsustavas heitluses asus Suits kolmanda tee otsimisele”.¹⁰ Siin vaadeldava raamatu aspektist on olulisim tõsiasi, et sellele pealkirja andnud luuletuse „Nii tuli õhtu” kirjutas Suits oma 70. sünnipäeva eelõhtul Stockholmis, aga raamatukaante vahele sai see esmakordselt Nõukogude Eestis, just Vaarandi valimikus. Väliseesti ajalehtede teatel¹¹ pandi selle luuletuse käsikiri autori surnukehale kirstu kaasa.

Käesoleval sajandil on vaadeldav valimik kirjastuselt Tänapäev juba teine.

¹⁰ E. Sõgel, Gustav Suitsu elu- ja luuletaja-teest. – G. Suits, Luuletused. Koost D. Vaarandi. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1959, lk 73.

¹¹ Gustav Suitsu põrmu puusärkipanek. – Stockholms-Tidningen Eestlastele 29. V 1956, lk 1.

Esimese, poole õhema, pani aastal 2007 kokku Karl Muru. Pealkirjaks sai „Elutules ja ajatuultes”. Järelsõnas tõstis koostaja esile Suitsu varjundirikast armastuslühirikat, kus „paelub eesti meesluules harv tundlikult hooliv suhtumine”.¹² Paraku püütakse Suitsust ikka ja jälle eeskätt ideelaulikut teha.

III

Nigol Andreseni Suitsu-kogumiku ainuarvustaja Vaapo Vaher nägi luuletajas miskipärast kolmandat teed otsivat puhta kunstniku ja propagandisti segu ning seob oma väite just ülal esitatud puhtnõukoguliku tsitaadiga Sõglalt.¹³ Aga ta saab nooremalt põlvkonnalt ka kohe väärilise vastulöögi! Märt Väljataga nimetab Vaheri arvustust „nülgivaks kriitikaks”¹⁴ ning tõdeb, et esteet ja propagandist on tegelikult igasuguses kirjanduses lahutamatult koos.

Määratlus „noorem põlvkond” tähistab siin keskeltläbi 1960. aastate teisel poolel sündinuid, kes kas otse või kaude on olnud Karl Muru õpilased. Neist vanem on Peeter Olesk, kes oma õpetaja kirjatöödest raamatut kokku pannes hakkas tema meetodit nimetama *luuleseletamiseks*. See mõiste tähendab Oleski sõnul võimet näha nii luuleprotsessi kui ka sõnaloomet ja luuletaja arengut omaette.¹⁵ Nii loodud traditsioonis suhestuvad võrdselt klassikuks saamine ja luuleks jäämine. Lõppenud aastakümnel läks käibe klassikalise luuleaia mõiste. Ses vaimus tõdes Aare Pily

¹² G. Suits, Elutules ja ajatuultes. Koost K. Muru. Tallinn: Tänapäev, 2007, lk 125.

¹³ V. Vaher, Gustav Suits ja kolmas tee. – Sirp 4. IX 1992, lk 4.

¹⁴ M. Väljataga, Austatud „Sirp”. – Sirp 25. IX 1992, lk 4.

¹⁵ P. Olesk, Luule omal kohal. – K. Muru, Luuleseletamine. Koost P. Olesk. Tartu: Ilmamaa, 2001, lk 462.

oma õpetaja kohta, et Muru „on käitunud nagu a e d n i k [minu sõrendus – A. O.], kes soovib kultiveerida üht kindla iseloomuga aeda”.¹⁶ Juba varem täheldas Väljataga, et „tõeline klassik” sisaldab „eneses ka romantikut”.¹⁷ Parimat näidet luuleaiast, mis pole pelgalt lilleaed, pakub tema enda suurepärase raamat „Gladiolid” (2018).

Nüüd lisandus luuleaia oma- ja võõra- maiste liikide keskele isevärki Suitsupuu, nagu Väljataga täheldas Velskri valimikust kirjutades.¹⁸ Koostaja tehtu on „üks korralik hooldustöö”, nendib arvustaja ning lisab tõetera: „Vana luulet on tarvis esile tõsta”, sest „uue luule side sellega on lõtvunud”. Paraku räägib Väljataga seejuures Suitsupuu kureerimisest, ja ei meeldi mulle see võõr! *Kureerima* võiks ju olla unarsõna *kurameerima* uuetähenduslik vaste, aga kunstinäitused (ka isikunäitused) on sedavõrd n-ö ära kureeritud, et kunstniku mina kipub ära kaduma.

Velskri kui süvenenud luuleurija meetodi iseloomustamiseks pakun hoopis välja mõiste *luuleselgitamine*, mida eraldab Velskri õpetajale Murule omistatud luuleseletamisest ainult üks, aga kõnekas täht. Seejuures palun selitamist antud juhul mitte pidada selilolekuks või -panekuks! Eesti keele seletava sõnaraamatu järgi tähendab *selitama* 'selgida laskma, (vett) heljumist vabastama'. Klassikaks saanud luuletekste ei reasta tänapäeva selitajad enam kronoloogiliselt, vaid lasevad saadud tundeelamusel settida ning vahendavad siis seda lugejale temaatiliste tsüklite kaupa. Nõnda on toimunud ka Velsker selles Suitsu-valimikus.

¹⁶ A. Pilv, Karl Murust kui kriitikust. – Looming 2017, nr 2, lk 276.

¹⁷ M. Väljataga, Mis on klassik? – Vikerkaar 2008, nr 12, lk 42.

¹⁸ M. Väljataga, Vikerkaar loeb. Suitsupuud kureerimas. – Postimees. AK 12. XII 2020, lk 12.

IV

Eesti kirjanduse kaasprofessorina Tartu Ülikoolis on Mart Velsker sõna otseses mõttes Karl Muru mantlipärija. Koos professor Arne Merilaiga teevad nad väga tänuväärset, ent ETIS-e ja omamaiste riiklike instantside poolt mitte eriti hinnatavat tööd.

Eesti luuleantoloogiatega asjatundjana nimetas Velsker kord oma juhendaja Muru koostatud antoloogiat „Sõnarine” (I–IV, 1989–1995) monumendiks lõppevale põhitraditsioonile.¹⁹ Aastal 2017 pani ta ise kokku ja avaldas uue mitteametliku (alternatiiv)luule antoloogia „Eesti luuleilm II”, mis on Auguste Kaarna koostatud „Eesti luuleilma” (1913) „õigusjärglane”. Peagi kuulutas Suitsu luule värskelt üle lugenud „alternatiivimees” Hasso Krull Noor-Eesti kunagist hüüdlausest parafraseerides: „[---] olgem eurooplased, et küsida, kes on eestlased.”²⁰ Küllap küsinuks Suits ise praegustes oludes samamoodi.

Velskri valimik „Nii tuli õhtu” koosneb kuuest temaatilisest tsüklist, mille sisu on Väljataga juba formuleerinud. Selguse mõttes korrakem üle: lauludele laulikust („Ühte laulu tahaks laulda”) järgnevad laulud loodusjõududest („Jõepeeglis taevas pilvedega”) ja isamaast („Meie aja muinasjutt”), laulud päevateemadel („Lippude vahetusel”) ja armastusest („Vahelt variseb meil vahe”) ning lõpuks rahvaluulejäljendustest koosnev tsükkel „Uusi keeli vanal kandlel”, millest ühe osa moodustab õrn ballaad „Lapse sünd” (1922).

„Suits oskab kõigis oma raamatutes mitmest pealkirjavariandist ikka valida selle õige ja viimasel hetkel komponeerida raamatu nii, et juhtkujund võimendub”, resümeerib koostaja saatesõnas (lk 318).

¹⁹ M. Velsker, Monumentaalne töö. – Akadeemia 1996, nr 5, lk 1075.

²⁰ H. Krull, Luxembourgias. Gustav Suits ja Euroopa Liit. – Looming 2019, nr 12, lk 1775.

Velskriil on samasugune võime – tsüklite tiitliks valitud Suitsu luuletuste pealkirjad tõstavad samuti esile juhtkujundi. Sealjuures ei meeldi mulle, et kohe raamatu algul on Suitsu kõigi nelja luulekogu avatekstitid paigutatud üksteise järele, kuid seda vist seetõttu, et olen traditsioonilise kompositsiooniga liig harjunud. Heameelt valmistab mõlema pealkirja „Maapagu” kandva luuletuse kaasamine siia kogusse, kusjuures ühe neist (lk 268) jättis autor ise KKV viimastest trükkidest välja. Siiralt on kahju, et kõrvale jäi (ilmselt koostajast

mitteolenevatel põhjustel) poem „Ohvri-suits” (1920), mis tingimusteta kuulub eesti armastuslüürika klassikasse.

Lõpetuseks sobib meenutada Mart Velskri mais 2009 „Õöülikoolis” peetud loengut „Kellele on vaja eesti luulet?“, milles ta ise vastas oma küsimusele nii: „Luulet on tarvis ühiskonnale tervikuna.”²¹ Loodetavasti kinnitavad luule tulevased selitamised sedasama.

ARNO OJA

²¹ <http://arhiiv.err.ee/guid/31240> (24. III 2021)